

in[+]frame

articles

Η εικόνα της πίστης

του Ηρακλή Παπαϊωάννου

Ο Ηρακλής Παπαϊωάννου (Θεσσαλονίκη, 1962) είναι μελετητής της φωτογραφίας και επιμελητής φωτογραφικών εκθέσεων και εκδόσεων. Έχει εκδόσει τα έργα *‘Η χώρα του Marlboro και η χλιαρή Άγρια Δύση’* (Άγρα, 2009), *‘Η φωτογραφία του ελληνικού τοπίου: μεταξύ μύθου και ιδεολογίας’* (Άγρα, 2014), ενώ επιμελήθηκε την έκδοση *‘Η ελληνική φωτογραφία και η φωτογραφία στην Ελλάδα, μια ανθολογία κειμένων’* (Νεφέλη, 2013).

* * * *

Ο Αβραάμ Παυλίδης συνιστά αναμφίβολα μια ιδιαίτερη περίπτωση στη σύγχρονη ελληνική φωτογραφία. Πάνω από είκοσι χρόνια φωτογραφίζει με αταλάντευτη επιμονή εσωτερικούς χώρους, ιδιωτικούς ή δημόσιους. Κάθε μια από τις φωτογραφίες του επιδιώκει, με μια έννοια, να φιλοτεχνήσει ένα πορτραίτο του χώρου, συνιστά μια απόπειρα να αναδειχθεί μέσα από το ημίφως ένα μικρό κλάσμα από την αύρα της ανθρώπινης ενέργειας που αποτέθηκε εκεί, τον ιδρώτα και την αδρεναλίνη, την έξαψη και την αγωνία, το μοναδικό τρόπο με τον οποίο δομήθηκε, διακοσμήθηκε και κατοικήθηκε. Τα πορτραίτα αυτά χώρων μοιάζουν κεντημένα με το λεπτό νήμα της φθίνουσας λαϊκής παράδοσης: εργαστήρια, καφενεία, εκκλησίες, κατοικίες με ευδιάκριτη πατίνα χρόνου, που συχνά είχαν εγκαταλειφθεί στο ταξίδι της οριστικής, αμετάκλητης φθοράς. Ως διερεύνηση επέτρεπε στο βλέμμα και την ψυχή να αγγίζουν πράγματα κρυμμένα, μύχια, ίσως πολύτιμα.

Πάλιρος, Μάνη, 2012

Όλη η τέχνη και η φωτογραφία, βέβαια, όταν είναι ειλικρινής συνιστά ως πράξη μια εσωτερική ψηλάφηση του ίδιου του δημιουργού, με τρόπο περισσότερο ή λιγότερο φανερό. Διαθέτει ως αφετηρία προσωπικά, συχνά θαμμένα, βιώματα. Στην περίπτωση του Παυλίδη αυτό σημαίνει τον φτωχικό καφενέ του πατέρα του στον Γάζωρο Σερρών, τα μαγαζιά και σπίτια που επισκέπτονταν με τον πατέρα του όταν εκείνος μεσίτευε καπνά και συναντούσε παραγωγούς στο νομό Σερρών, και στους όμορους νομούς Καβάλας και Δράμας. Ο Παυλίδης ένωθε, σύμφωνα με τα λόγια του, πως όφειλε ένα μνημόσυνο στους απλούς ανθρώπους και μάστορες που σφράγισαν αυτούς τους χώρους με τη ζωή τους. Χωρίς να το γνωρίζει προσυπέγραφε τη θέση του Κώστα Μπαλάφα όταν σημείωνε, με ανοιχτό πνεύμα και μια εύλογη πικρία, πως ο παραδοσιακός κόσμος, όπως τον ονομάζουμε μερικές φορές με μια δόση υποτίμησης απέναντι στη λάμψη της τεχνολογίας, παραμερίστηκε επιπόλαια κι έτσι χάθηκε ένα βαθύ απόθεμα και απόσταγμα σοφίας, χωρίς να αντικατασταθεί όμως από κάτι αναγκαστικά καλύτερο.

Οστεοφυλάκιο, Καυσοκαλύβια, Άγιο Όρος, 2001

Ένα κλάσμα των φωτογραφιών του Παυλίδη σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την έννοια της θρησκευτικής πίστης. Το μέρος αυτό του έργου του περιλαμβάνει εσωτερικά εκκλησιών σπαρμένων στην ελληνική ενδοχώρα, όπως εκείνη από το Παγγαίο που ήταν μουσουλμανικό τζαμί πριν γίνει ορθόδοξη εκκλησία, σε ένα είδος αθόρυβης πολιτισμικής οικειοποίησης. Άλλες εικονίζουν οστεοφυλάκια, τα ταπεινά εκείνα δωμάτια όπου σωρεύονται, χωρίς πάντα τάξη, τα οστέινα κατάλοιπα μιας ολόκληρης κοινότητας, συχνά με τη δέουσα φωτογραφική σήμανση. Ανακύπτουν ακόμη χώροι όπου άνθρωποι ασκητεύουν από τα εγκόσμια.

Οικία, Μεστά Χίου, 2008

Αλλού πάλι βλέπει κανείς δωμάτια κατοικιών από μια γωνιά των οποίων ξεπροβάλλει ένα εικονοστάσι, μικρή σημαδούρα πίστης στα στάσιμα ή ταραγμένα νερά της στενής οικογένειας. Το ασκημένο στην καταστροφή βλέμμα του εντοπίζει αλλοιωμένες ή λεκιασμένες θρησκευτικές εικόνες, μαζικής κυκλοφορίας λιθογραφίες που διακοσμούσαν τις τάξεις των σχολικών μας χρόνων: ο Εσταυρωμένος, ο Χριστός που ευλογεί. Αρκετοί από τους χώρους είναι ευδιάκριτα ερημωμένοι. Ερημώνει όμως ποτέ η ιδέα της πίστης; Και τι γίνεται η ενέργεια που αφιερώθηκε για να οικοδομηθεί πνευματική γέφυρα με ό,τι βρίσκεται πέρα από την κατανόηση του ανθρώπου, πέρα από τα όρια της φυσικής, κάθε μοντέλο της οποίας υποδεικνύει κι άλλα σκαλιά από την άγνωστη πολυπλοκότητα του κόσμου; Ποιοι υπαινιγμοί αλλόκοσμοι γεννιούνται όταν η φλόγα από το καντήλι της ηλικιωμένης ξεφεύγει μαυρίζοντας τον ξύλινο άγιο;

Άγιοι Θεόδωροι, Αβάντας, Έβρος, 2001

Ο Παυλίδης περιδιαβαίνει χώρους με βαθύ θρησκευτικό φορτίο, άσχετα αν αυτό είναι πάντα ευδιάκριτο. Ούτως ή άλλως είναι δύσκολο να διαχωρίσει κανείς πλήρως την ελληνική λαϊκή ζωή και τέχνη από τη θρησκευτική παράδοση. Τα δυο συνυφάνθηκαν επί μακρόν, με τρόπους ορατούς και άορατους. Σε κάθε γωνιά του ελληνικού τόπου βρίσκεται ριζωμένο ένα μοναστήρι ή ένα ξωκλήσι, ενίοτε σπουδαίας τέχνης, ένας βράχος σταυρωμένος σε αναζήτηση προστασίας από καθετί κακόβουλο. Ο Παυλίδης προσεγγίζει με ευλάβεια κάθε χώρο που ανακαλύπτει, ανιχνεύοντας μικρόκοσμους που εισέφεραν, σε ενεστώτα ή αόριστο χρόνο, παραμυθία με το βλέμμα στη γη ή τον ουρανό. Η δική του ταπεινή πίστη στρέφεται στη φωτογραφία σαν εργαλείο που διασώζει έντεχνα και σχολαστικά ό,τι μένει όταν η παράσταση τελειώσει. Με την έννοια αυτή, περισυλλέγει ίχνη σε μια θάλασσα πλατιά στην οποία πάντα αφθονούσαν τα προσωπικά ή συλλογικά ναυάγια.

Άνω Περίθεια, Κέρκυρα, 2005

Η σχέση όμως της εικόνας με την πίστη δεν ήταν πάντα ανέφελη. Γνωστή είναι η μεγάλη περιπέτεια της εικονομαχίας, όταν διαπιστώθηκε ότι η πίστη στα εικονίσματα υπερέβαινε εκείνη προς τις αξίες ή την αγιοσύνη που πρέσβευαν, όταν δηλαδή η λατρεία προς την ύλη ξεπέρασε αυτήν προς το πνευματικό περιεχόμενο. Η εικόνα αποκτούσε ευδιάκριτες πολιτικές διαστάσεις. Ρητές ή υπόρρητες, αυτές οι διαστάσεις δεν έφυγαν ποτέ πια μακριά. Σήμερα βιώνουμε μια περίοδο ιδιάζουσα. Ανεξαρτήτως μέσου (φωτογραφία, βίντεο, τηλεόραση, διαδίκτυο) περιβαλλόμαστε από παντού από εικόνες που μας διδάσκουν ποιοι είμαστε και πώς να φερόμαστε. Επηρεάζουν ζωτικές επιλογές καθορίζοντας καίρια τη σύγχρονη ύπαρξη και δικαιώνοντας τον Flusser που σημείωνε πως οι φωτογραφίες ξεκίνησαν ως χάρτης που θα έδειχνε στον άνθρωπο τον κόσμο, και κατέληξαν να είναι οθόνες που κρύβουν τον κόσμο από τον άνθρωπο. Είμαστε όλοι πλέον πρωταγωνιστές, δημιουργοί και καταναλωτές εικόνων, ανεξαρτήτως ποιότητας, με μικρό ή μεγάλο κοινό. Σε μια εποχή κοσμική, ακόμη και στην παραδοσιακή ορθόδοξη Ελλάδα, η εικόνα κάθε λογής συνιστά τη νέα ένθερμη πίστη. Τίποτε δεν αποκτά υπόσταση αν δεν ιδωθεί σε μορφή φωτογραφίας ή βίντεο. Αν όλα όμως μετατρέπονται σε εικόνες και ταξιδεύουν εύκολα και μακριά από τον άνθρωπο, πόσο περιθώριο απομένει για αληθινό βίωμα, εμπειρίες πρωτογενείς, πίστη εσωτερική;

Λάκκος Σερρών, 2009

Ίσως τότε οι φωτογραφίες αυτές να συνιστούν καλή αφορμή για να συζητηθεί ένας πιθανός διαχωρισμός ανάμεσα στην Εικόνα της Πίστης και την Πίστη της Εικόνας. Το έναυσμα δίνει η ίδια η συνέχεια του έργου του Παυλίδη. Μετά τους χώρους παράδοσης με το ιδιαίτερο φορτίο, στράφηκε για πέντε χρόνια στην απεικόνιση εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών και μαζικών χώρων, σκύβοντας στα κύματα κρίσης της νεωτερικότητας που εμφανίστηκε σαν αυτόκλητος σωτήρας: εκτός από εργοστάσια ο φακός του κατέγραψε νοσοκομεία, ψυχιατρεία, στρατώνες, αεροδρόμια, κέντρα διασκέδασης, στο σύνολό τους πάνω από εκατόν ογδόντα έρημους τόπους. Καθώς και αυτή η προσπάθεια ωρίμασε πλέον, το βλέμμα του κλείδωσε σε ένα νέο στόχο: την ίδια την εικόνα. Σε αφίσες, φωτογραφίες, εξώφυλλα δίσκων, λιθογραφίες, εικόνες διακοσμητικές ή διαφημιστικές, που σαπίζουν και αλλοιώνονται ενώ καινούργιες, αστραφτερές και γυαλιστερές, παίρνουν τη θέση τους. Εικόνες χάρτινες που έχουν παραδώσει τη σκυτάλη σε άλλες που λαμποκοπούν σε οθόνες υγρών κρυστάλλων. Η νύξη του Παυλίδη είναι εύλογη, όχι όμως αναγκαστικά ευδιάκριτη γύρω μας: ο κόσμος της εικόνας, στον οποίο προσχωρήσαμε με ευαγγελική αφοσίωση επιταχύνοντας, χωρίς προφανή λόγο, με λιγνιώδη ρυθμό, παρακμάζει ο ίδιος. Αφήνει πίσω του ως απόβλητα ένα εξαρθρωμένο σύμπαν αποκαθλωμένων ηρώων, ξεπεσμένων συμβόλων, πρώτη ύλη που εκπίπτει όχι μόνο από

τα φώτα της δημοσιότητας αλλά και ως ύλη η ίδια, γεννώντας καίρια ερωτηματικά για τη φύση αυτής της πίστης.

Πλάτανος Αρκαδίας, 2012

Η παραδοσιακή πίστη, όπως γνωρίζουμε, διαθέτει σταθερές αναλλοίωτες. Νέοι άγιοι ανακηρύσσονται, οι παλαιοί δεν χάνουν τη θέση τους για όσους αναζητούν τη στήριξή τους. Στη σύγχρονη πίστη, όμως, αυτό το γλαφυρό καθρέφτισμα του υλικού, εμπορευματικού κόσμου στο χαρτί και την οθόνη, όλα σχεδόν παίζονται σε ένα επίπεδο δυναμικής συγχρονίας. Αυτό το διαρκώς εναλλασσόμενο ρεπερτόριο εικόνων, ο αγχώδης τρόπος με τον οποίο αναζητά κανείς διαρκώς νέα βραχάκια για να περάσει υποτίθεται στεγνός τη θάλασσα, πόσο μακριά μας κρατά από την απέναντι όχθη; Από την αναζήτηση του ελάχιστου εαυτού, όπως τον όρισε ο τραγουδοποιός; Η θρησκευτική πίστη μεσιτεύτηκε από εικόνες. Η κοσμική πίστη σε έναν κόσμο υλικό που προοδεύει αφηρημένα και αόριστα μεσιτεύτηκε επίσης από εικόνες. Αυτές είναι δραματικά περισσότερες, εναλλάσσονται και λατρεύονται ίσως γιατί διαθέτουν την εντυπωσιακή δύναμη να αποσπούν την προσοχή μακριά από τα αληθινά ζητήματα της ύπαρξης.

Ηρακλής Παπαϊωάννου
Μελετητής φωτογραφίας